

ДЕТАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ЯК СКЛАДНИК КОГНІТИВНОГО СТИЛЮ М.ДРЕБЛ

Світлана СБОРИК (Ніжин, Україна)

У статті розглядається особливість когнітивного стилю (КС) М.Дребл, деталізація концептуалізації. Для цього аналізу піддається складник КС, полезалежність/полenezалежність. Досліджується мовленнєвий матеріал художніх творів письменниці.

This paper deals with the peculiarity of M. Drabble's cognitive style (CS), detailed conceptualization to be exact. To do so the component of CS, field-dependence/field-independence, is analyzed. Some data of the author's novels are examined.

У центрі уваги сучасної лінгвістики перебуває вивчення мовної особистості [5: 7; 7: 6; 2], яку розглядають як сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють творення та сприйняття нею текстів [3: 3].

Досліджуючи мовну особистість, розглядають її типологію [2; 1] та структуру [3]. При другому підході аналізують те, як здібності й уміння особистості впливають на формування лінгвокогнітивних процесів свідомості, способів означування відображеної дійсності та структурно-мовну організацію текстів і дискурсу [5: 7; 2: 22].

Вивчаючи КС М.Дребл, ми розглядаємо пізнавальний аспект мовної особистості авторки, оскільки аналізується індивідуальна специфіка процесів отримання, обробки і представлення інформації

У дослідженні деталізації концептуалізації простору аналізу піддається один із складників КС – полезалежність/полenezалежність. Останній проявляється в аналітичності пізнавальних образів, схильності до деталізації, диференціації та орієнтації на релевантні елементи матеріалу, що сприймається. Полenezалежність характеризується об'єктивною пізнавальною спрямованістю і тенденцією структурувати інформацію, спираючись на власний досвід [9: 27-28; 8: 7; 14]. Крім того, образний і вербально-мовленнєвий канали обробки інформації є інтегрованими [10], а зв'язки між поняттями в змісті довготривалої пам'яті – більш диференційованими [12].

Полезалежність розглядається у якості протилежної до полenezалежності характеристики пізнавальної діяльності, коли всі елементи поля жорстко зв'язані, деталі сприймаються як такі, що важко відрізняються від їх просторового фону [11].

Досліджуючи деталізацію концептуалізації довкілля авторки дана стаття має на меті визначити структуруючу здатність сприйняття мовної особистості та її когнітивну спроможність долати організований контекст. Тенденція до розділу простору на окремі релевантні елементи, деталізація їх характеристик свідчатиме про аналітичну, активну здібність письменниці.

Актуальність дослідження полягає у визначенні і поясненні співвідношень між когнітивними характеристиками мовної особистості авторки і їх конкретними мовленнєвими реалізаціями.

Відомо, що даний складник КС характеризує спосіб концептуалізації дійсності мовної особистості, який спирається на механізм орієнтування, зосереджуючи увагу на об'єктах або межах поля сприйняття [5: 29].

Тому при поясненні принципів концептуалізації й мовного означування простору спираємося на образ-схеми, які вважають елементарними концептуальними структурами лінгвокогнітивної діяльності мовної особистості, що формується під впливом сенсомоторного досвіду та які слугують основою для творення більш складних образів свідомості [5: 20; 12: 250].

Оскільки нас цікавить просторово-перцептивна характеристика мовної особистості, то розглянемо структуруючі її фізичного орієнтаційного простору за допомогою таких образ-схем, як: топологічні (ВЕРХ – НИЗ, ЗЗАДУ – СПЕРЕДУ, ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ, ЗБОКУ (ЗЛІВА – СПРАВА), БЛИЗЬКО – ДАЛЕКО), перцептивні (МАСА, МНОЖИНА, ЗЛІЧУВАНІСТЬ, ОБ'ЄКТ, ЦІЛЕ – ЧАСТИНА), та просторово-моторні (МЕЖА, КОНТЕЙНЕР, ПОРОЖНІЙ (ПОВНИЙ), ВКЛЮЧЕННЯ (ВИКЛЮЧЕННЯ), ВМІСТ) (класифікація С.І. Потапенка) [6: 27, 29].

Розглядаючи сприйняття фізичного світу мовної особистості авторки, виокремлюємо такі його складники як КРАЇНА (АНГЛІЯ), ПРОВІНЦІЯ, ЛОНДОН, ДОМІВКА (ДІМ).

Авторка концептуалізує КРАЇНУ в якій живе за допомогою образ-схеми ЧАСТИНА – ЦІЛЕ:

Where was a voice to speak to her, for her, for England? Where was Cromwell? [...] Was the country done for, finished off, struggling and twitching in the last artificially prolonged struggles of old age? (RW, 343).

У даному прикладі метонімія ‘a voice to speak to her, for her, for England’ – ‘голос, який би поговорив з нею, заступився за неї, за Англію’, є ЧАСТИНОЮ ЦІЛОГО, чоловіка-героя, такого як Кромвель.

Розмірковуючи про сучасну їй Англію, авторка прагне якомога достовірніше показати час, в який відбуваються описувані події:

There they gathered, the employee who lacks employment, the faithless priest, the investor about to hang himself in the expectation of plenty, the physician who will not be able to heal himself, the director who lacks all direction, the historian who denies the existence of history, the Jewish scholar of early Renaissance Christian iconography, the deaf man who hears voices [...] A mingling, of a sort in this exclusive, this eclectic room, this room full of riddles (RW, 36).

Зображуючи сповнене парадоксів буття, мовна особистість сприймає кімнату як КОНТЕЙНЕР з УМІСТОМ – людьми в ньому. Представники англійського суспільства, *the employee* – робітник, *the priest* – священник, *the investor* – інвестор, *the physician* – терапевт, *the director* – директор, *the historian* – історик, *the scholar* – вчений, *the the deaf man* – глухий чоловік, концептуалізуються авторкою як ОБ’ЄКТИ (ЧАСТИНИ ЦІЛОГО), розміщені у близькій перспективі. Але з іншого боку, вони сприймаються як МАСА, сукупність (*a mingling*), коли розташовані у надблизькій перспективі, і позначають ЗЛИТТЯ.

ПРОВІНЦІЯ уособлює природу і фізичні артефакти, предмети, результати діяльності місцевих мешканців:

[...] rural England [...] this little wood, these insects, that calling bird. [...] Marmalades and mustards and jellies with silly little frills and ribbons round their throats, Victorian pillow cases with honeysuckle patterns 'Home Baked' biscuits from the factory, pomanders, posies, lavender bags, pots (WE, 17-18).

У даному описі виокремлюємо гештальт БЛИЗЬКО – ДАЛЕКО, який репрезентує відстань від тіла до об’єктів, на які вказують займенники ‘this’ – цей, ‘these’ – ці, ‘that’ – та. Крім того, елементи сільського англійського побуту: баночки з варенням, желе, ароматизовані букетики, мішечки з лавандою, горщики, тощо, концептуалізуються через образ-схему МНОЖИНА, яка репрезентує об’єкти у наближеній перспективі.

ЛАНДШАФТ ПРОВІНЦІЇ зображується у такий спосіб:

The country looked so different from the car: it looked unique and beautiful [...] It was getting towards dusk, and the autumnal colours were deeper and heavier in the sinking light: the fields of corn were dark brown and gold, dotted ecstatically with poppies. The sky was purplish, with breaks of light coming somehow closer in front of a sombre, solid background of clouds that looked like plus (SB, 15-16).

Змальовуючи пейзаж провінції, авторка концептуалізує сільську місцевість через ПЕРЦЕПТИВНИЙ КОНТЕЙНЕР, оскільки поле зору людини тлумачать як потенційну просторову межу, ВМІСТИЩЕ [4: 55]. Крім того, образ-схема МАСА у даному прикладі репрезентує образи, отримані з далекої позиції, оскільки об’єкти перебувають на значній відстані від індивіда. У цьому випадку поля зернових сприймаються як недиференційована маса з вкрапленнями маків. При концептуалізації неба з прогалинами світла перед хмарами, має місце образ-схема ЗЗАДУ – СПЕРЕДУ.

ЛОНДОН сприймається авторкою як ФІЗИЧНИЙ і ПЕРЦЕПТИВНИЙ КОНТЕЙНЕРИ: *[...] it looked marvellous from up here [...] the sky had been washed clear, and a clear pale luminous band of duck-egg blue-green light lay low over the city, heaping up overhead into deeper shades of cloudy blue a thick canopy of cloud above, from behind which a gold evening radiance fell on the glittering distance [...] there it lay, its old intensity restored, shining with invitation, all*

its shabby grime lost in perspective imperceptible from this dizzy height, its connections clear, its pathways revealed. The city, the kingdom. The aerial view (MG, 218).

При сприйнятті Лондона у якості ФІЗИЧНОГО КОНТЕЙНЕРА він розглядається у внутрішній перспективі, коли позначає простір, обмежений містом – ‘city’. У зовнішній – коли територія мегаполіса розширюється і він сам виступає у якості ВМІСТИЛИЩА – королівства – ‘kingdom’, що визначається метафорично. Зображуючи захоплюючу панораму Лондона з висоти дванадцятого поверху, оповідач концептуалізує його через ПЕРЦЕПТИВНИЙ КОНТЕЙНЕР, оскільки зір є межею поля сприйняття і іменник *view* (вид) свідчить про це. Крім того, місто сприймається через топологічні гештальти ВЕРХ – НИЗ, ЗЗАДУ, ДАЛЕКО.

Описуючи ДОМІВКУ, авторка змальовує таку домашню сцену:

[...] Liz's tabby cat lies on the rug before the fireplace. A great gold-rimmed jug of yellow chrysanthemums, curved overbred formal globes, stands on the fireplace. Their acrid perfume mingles with the smell of baby, with Alan's Gauloise, with the sweeter scent from a small cut-glass of freesias, with the general smell of dust and room and home and cat and London. The lights are warm and low. A charming domestic scene (NC, 23).

У наведеному фрагменті спостерігаємо деталізацію образу домашньої сцени, яку авторка концептуалізує через образ-схему ВМІСТ, що є частиною КОНТЕЙНЕРА. Крім того, зображувані предмети і об'єкти простору (кіт, камін, великий глечик з золотим обідком наповнений жовтими хризантемами, круглі скляні абажури, дитя, чоловік) сприймаються як ЧАСТИНИ ЦІЛОГО. Особливу увагу авторка приділяє модальнісним характеристикам образу. Одна з них – модус перцепції, запах (*smell*), а інша світло. Письменниця зацікавлена у виділенні цих елементів, тому що вони допомагають передати теплу і доброзичливу атмосферу домівки, її позитивний емоційний стан. Ці компоненти є релевантними для зображення цієї ситуації.

Отже, проаналізувавши наведені вище приклади, доходимо висновку, що для мовної особистості М.Дребл властива аналітичність пізнавальних образів. Авторка зосереджує увагу на об'єктах фізичного поля сприйняття і схильна до їх деталізації і структурації, виокремлюючи релевантні елементи інформації, що сприймається. У подальшій роботі вважаємо за доцільне проаналізувати деталізацію концептуалізації духовного і соціального просторів мовної особистості авторки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко Я.О. Дискурс акцентуованих мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській худ. прозі): Дис... канд. філол. наук / 10.02.04. – К. – 2002. – 248 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
5. Потапенко С.І. Мовна особистість у просторі недійного дискурсу (лінгвокогнітивний аспект). – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2004. – 360с.
6. Потапенко С.І. Сучасний англomовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспект: Монографія. – Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391с.
7. Семенюк І.С. Відтворення концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ у сучасній американській художній прозі та газетній публіцистиці: лінгвокогнітивний Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. – 256 с.
8. Холодная М.А. Когнитивные стили как проявление своеобразия индивидуального интеллекта. – К., 1990. – 76 с.
9. Шкурагова И. Исследование стили в психологии: Опозиция или консолидация // Стиль человека: Психологический анализ / Под ред. А.Либины. – М.: Смысл. – 1998. – С. 13–33.
10. Bloom-Feshbach J. Differentiation: Field-dependence spatial ability and hemispheric specialization // Journal of Personality. – 1980. – Vol. 48. – P. 135–148.
11. Globerson T. Mental capacity, mental effort, and cognitive style // Developmental review. – 1983. – V. 3. – P. 292–302.
12. Johnson M., Lakoff G. Why cognitive linguistics requires embodied realism // Cognitive Linguistics. – 2002. – Vol. 13, №3. – P. 245–263.
13. Statsz C., Shavelson R.J., Cox D. Field independence and the structuring of knowledge in social studies minicourse // Journal of Educational Psychology. – 1976. – Vol. 68. – P. 550–558.
14. Witkin H.A., Moore C.A. et al. Field dependent and field independent cognitive styles and their educational implications // Review of Educational Research. – 1977. – Vol. 47. – P. 1–64.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- MG: Drabble M. The Middle Ground. – L.: Weidenfeld and Nicolson, 1980.
 NC: Drabble M. A Natural Curiosity. – New York: Penguin Books, 1990.
 RW: Drabble M. The Radiant Way. – L.: Weidenfeld and Nicolson, 1987.
 SB: Drabble M. A Summer Bird-Cage. – Harmondsworth: Penguin Books, 1977.
 WE: Drabble M. The Witch of Exmoor. – Harmondsworth: Penguin Books, 1997.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Сборик – старший викладач кафедри англійської філології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика (англійська мова).

ОБРАЗ ЗЕМЛІ В ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ПАВЛА МОВЧАНА: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ВИМІР

Олена СЛЮНІНА (Харків, Україна)

Стаття присвячена розгляду концепту земля в поетичній картині світу Павла Мовчана. Проаналізовано особливості вербального вираження концепту, а також його семантичне наповнення.

The article is devoted to the analysis of the concept earth in the poetical model of the world of Pavlo Movchan. The peculiarities of verbal expression and the semantic filling of the concept are analyzed.

Мова поетичних творів останніх десятиліть минулого століття становить значний науковий інтерес, оскільки несе в собі нашарування різноманітних динамічних процесів. Аналізуючи особливості художнього світогляду 80-90-х, Н. М. Лебединцева серед характерних рис поезії цього періоду називає орієнтацію поетів-«вісімдесятників» «не на суспільні проблеми та цілі, як у 60-х, а на індивідуальне переживання та філософське осмислення світу» [5: 56]. Саме до митців глибокого філософського спрямування належить П. Мовчан. Тематика його творів характеризується поліфонічністю ідей, однак вже з перших рядків помітний особливий інтерес поета до вічних проблем: що таке людина, що таке світ, що таке час тощо. І.М. Дзюба зазначає, що «Павло Мовчан – митець непростий, нелегкий для читання. Основні поняття його поетичного тексту: рух, простір, час. Це – першоелементи буття, і зосередженість на них виказує поета *філософічного*. Але Мовчана філософічність особлива... здійснюється немовби в самих реальностях буття» [11: 7–9]. Звернення до універсально-субстанційних проблем онтології, метафізична насиченість творів впливає не лише на їх проблемно-змістовий потенціал, але й на своєрідність мовотворчості письменника, добір зображально-виражальних засобів.

Оскільки творчість П. Мовчана вивчалася переважно з позицій літературознавства (до розгляду його поетичної системи зверталися І.М. Дзюба, Н.М. Лебединцева, О.А. Хоменко, М.С. Якубовська), то видається **актуальним** дослідити специфіку лінгвального вираження окремих концептів у поезії цього майстра слова. У пропонованій розвідці маємо на меті звернутися до лінгвопоетичного аналізу вербалізації концепту *земля*, здійснити комплексний опис лексичних одиниць, які репрезентують зміст цієї реалії у творах П. Мовчана та з'ясувати їх семантичне наповнення. При цьому варто підкреслити, що концепт *земля* є одним з найбільш значимих в українській та інших картинах світу, адже відіграє важливу роль при фізичній організації в просторі, виступаючи в якості орієнтира, завдяки якому відбувається структуризація світу на основі побудови антиномічних категорій: верх-низ, центр-периферія, суходіл-водний простір, небо-земля.

На сьогодні існує значна кількість робіт учених різних галузей науки, присвячених дослідженню земної субстанції. Так, майже всі прикладні дисципліни розглядають землю з позицій евклідової геометрії; географію цікавить передусім політична карта світу та наявність корисних копалин у надрах тих чи інших країн; екологія переймається наслідками антропогенного впливу на ґрунт; астрономічні уявлення про землю зводяться до вивчення її як унікальної планети, частини Всесвіту. Окрім цього існує цілий комплекс наук, об'єднаних під загальною назвою геологія, які досліджують якісний склад, будову, фізичні властивості земної кулі, історію її розвитку тощо. В українському красному письменстві землі також приділяли велику увагу. Як зазначає І.Я. Франко, в літературі «тема ця викликала появу... творів першорядного значення, а це найкращий доказ того, що дана тема жива та пекуча, що порушує вона ряд глибоких суспільних і загальнолюдських інтересів» [14: 176]. Варто лише згадати повість О.Ю. Кобилянської «Земля», твори М.М. Коцюбинського, де майстри слова торкаються пекучої теми залежності людини-селянина від землі, врожаю. Напевно, саме тому герої цих письменників наділяють землю рисами живого організму, розмовляють, радяться з нею, неначе з живою істотою.